

ההתנגדות למעבר לשוני במשפחות המהגרים:

הקהילה הנבחרת של דוברי הרוסית בישראל

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

שולמית קופליוביץ

**עבודה זו נעשתה בהדרכתם של פרופ' ברנארד ספולסקי וד"ר מוחמד אמארה
מהמחלקה לאנגלית של אוניברסיטת בר-אילן**

תקציר

העבודה הזאת מתמקדת ביחסי גומלין דינאמיים בין הגורמים החברתיים והלשוניים המשפיעים על תהליך המעבר של המורשת הלשונית במשפחות המהגרים מדור לדור. המסגרת התיאורטית מבוססת על תורת ההתנגדות למעבר לשוני (Fishman, 1991, 2001) ועל התורות הסוציולוגיות המודרניות אשר נוגעות לחיי הקהילה והמשפחה (Wenger, 1998; Harris, 1995; Okita, 2002). ההיבט הבלשני של התהליך הנ"ל נחקר בעזרת התיאוריה של בלשנות המגע (Myers-Scotton, 2002) החוקרת את ההשלכות התחביריות והלקסיקולוגיות של מפגש השפות בשיח דו-לשוני. השילוב בין תיאוריות המבארות את ההיבטים השונים של התהליך המורכב הזה הולם את המגמה הרווחת בסוציולינגוויסטיקה המודרנית לשתף במחקר את מגוון המקצועות הרלוונטיים.

שיטת המחקר הננקטת בעבודה הנוכחית היא שילוב של מחקר כמותי ומחקר איכותי. במשך חמש שנים הקהילה הנבחרת של דוברי הרוסית בישראל שכוללת עשרים ושבע משפחות (שבעים ושניים ילדים, נערים מתבגרים ומבוגרים צעירים בני גיל מארבע עד עשרים ושלוש) נבחנה בחינה אתנוגרפית אינטנסיבית במסגרות שונות ובמקומות שונים, כגון באסיפות משפחה ובמהלך פעילויות קהילתיות,

במגרשי משחקים, בבית כנסת וכו'. ניתוח ההיבטים החברתיים של העברת השפה מדור לדור מגלה את תפקידן הכפול של קבוצות הגילאים העשויות לעכב או לקדם את מאמצי המשפחה לשמור על השפה הרוסית ומבאר את היחסים הדינאמיים בין ההורים לבין ילדיהם במסגרת קהילתית ובתוך משפחה. ההשלכות הבלשוניות של הניסיון החברתי-פסיכולוגי הזה חורגות מגבולות השאלה על בחירת שפה; אפשר לעקוב אחריהן ברמות לשוניות שונות בדיבור של מבוגרים וילדים.

המחקר המעמיק של המצב הלשוני במשפחה אחת אשר בוסס על ראיונות אישיים באמצעות רשמוקול (רואיינו שבעה בני משפחה שגילם נע משמונה עד עשרים ושלוש וכן הוריהם) איפשר אבחון של דרכי השימוש בשתי שפות בתוך המשפחה מנקודות מבט שונות. הוא אף גילה את הדיאלוג הדרמטי בין ילדי המהגרים לבין המורשת התרבותית של משפחתם, הקונפליקט הכואב בין ערכי הבית לבין הנורמות המקובלות בחברה הישראלית, ובו-בזמן את החוויה הדו-לשונית המיוחדת בעושרה ובחיותה אשר יכולה לגרום לדחייה המוחלטת של השפה הרוסית או לחלופין לתחייה של הקשר ההדוק אל השפה. נקודת המבט של ההורים מצביעה על המשימה הקשה והממושכת של שמירת המורשת הלשונית, אשר לעתים קרובות מלאה סתירות ואכזבות.

תעתיקי קטעים בני אלף מילים מתוך הראיונות עם ילדים, אשר נערכו בשפה הרוסית, משמשים בסיס לניתוח בלשוני מעמיק של השפעת העברית על הרוסית בפי הדוברים השייכים לדור השני של המהגרים. בעבודה מוצעת טיפולוגיה מפורטת של השינויים הלשוניים שנוצרים עקב השפעה זו ומתגלים בדיבורם של הילדים המרואיינים; נבחנים המנגנונים הבלשוניים הבסיסיים העומדים מאחרי השינויים הללו. ניתוח תפוצתם בדיבור שבעה בני משפחה אחת (המבוגרים שבהם הובאו מרוסיה לישראל בגילם שונים, ואילו הצעירים נולדו בארץ) יוצר תמונה חיה של השינויים הדינאמיים באופן השליטה בשפה התלויים בגורמים שונים, כגון גיל, תהליך רכישת השפה, מספר אחים ואחיות הגדולים מהדובר בגיל, משך שהיית המשפחה בארץ וכו'.

בחינת התוצאות של המחקר המעמיק של המצב הלשוני במשפחה הנ"ל נערכת בזיקה לנתונים שהתקבלו ממשפחות אחרות השייכות לקהילה הנחקרת. על בסיס זה נבנה מודל קבוצתי של הדור השני של דוברי הרוסית הנתפסת כשפת המורשת. לקבוצה הראשונה שייכים הדוברים אשר שולטים ברוסית באופן כמעט מושלם, ובדיבורם ניתן לגלות רק עקבות אחדים של השפעת העברית. על הקבוצה השנייה

נמנים אלה שמתקשים לנהל שיחה ברוסית, והשפעת העברית על דיבורם ניכרת מאוד. הקבוצה השלישית מתאפיינת באיבוד כמעט מוחלט של השליטה ברוסית ובמעבר גורף לעברית. העבודה דנה בתפקיד של המדיניות הלשונית במשפחה מול גורמים אחרים הקובעים את מקומו של הדובר בקבוצה ומנתחת את אסטרטגיות שמירת השפה לאור הגילויים שנעשו במהלך הניתוח הבלשני והחברתי. לבסוף תשומת-לב מוקדשת ליחסים המגוונים בין המדיניות הלשונית ברמת המשפחה לבין מדיניות זו ברמת המדינה, ומוצעת מסגרת תיאורטית מקיפה המבארת את תופעת ההתנגדות למעבר לשוני מהיבטים שונים.